

A GÖRGEY-MÍTOSZ FORRÁSVIDÉKÉN

Görgey Artúr az 1848-49-es magyar szabadságharc bűnbakja. Életében megvetés, sőt gyűlölet sújtja, melyet sztoikus nyugalommal visel. Mítikus alak, a Rossz, az Áruló megtestesítője. Iskolás értelemben persze nem az, hiszen se nem isten, se nem félisten, nincsenek természetfeletti tulajdonságai, s bár néhány katonai bravúrját, győzelmét némi hazafias lelkesedéssel nevezhetjük akár csodálatosnak is, tudjuk, hogy hőstetteit nagyon is földi körülmények között hajtottá végre. Van a mítosznak azonban egy másfajta, ha tetszik mélyebb értelmezése is. Eszerint a mítosz alapvetően történetmondás, melyben egy nép a múltját mesélve az identitását véli megtalálni. Eszerint a mítosz világmagyarázat, létértelmezés, a megismerés eszköze és eredménye is egyben. Hozzá kell tenni azonban, hogy mindig az adott kor színvonalán.

Ha ezt elfogadjuk, akkor könnyen belátható, hogy Görgey valójában mítoszképzés áldozata. Szükség volt valakire vagy valamire, akinek, és aminek a segítségével a nemzet meg tudta magyarázni, fel tudta dolgozni kudarcát, a rá szakadt mérhetetlen tragédiát és bánatot. Mindent úgy, hogy közben megőrizze arcát, hősiességének és legyőzhetetlenségének tudatát. Érthető öngyógyítás ez, melynek eszköze Görgey és az árulás. Ha Görgey Világosnál nem teszi le a fegyvert a még ütőképes és fegyelmezett hadseregével együtt, akkor kivárva, az időt húzva, az ellenségeket külön-külön legyőzve, a várt diplomáciai segítség megérkezéssel bizonyára másként alakultak volna a dolgok.

A továbbiakban Bozzay Pál két verse kapcsán megfigyelhetjük a mítosz születését egy nagyon korai stádiumban, a szabadságharc leverését követő esztendőből. Ennek az írásnak a témája irodalmi, de megkerülhetetlen, hogy egy rövid történelmi kitérőt tegyünk. Kossuth Lajos híres-hírhedt vidini leveléről kell néhány szót ejteni. Kossuth ezt a levelét 1849. szeptember 12-én írta a Török Birodalomba emigrálva, a mai Bulgária területén. Ebben, mindjárt a szöveg elején Görgeyt árulónak nevezi, s őt okolja a harc elvesztéséért. A továbbiakban áttekinti a szabadságharc menetét, és tendenciózusan Görgeyt hibáztatja mindenért. Szüklátó körű katonaként mutatja be, aki képtelen volt politikailag is átgondolt, stratégiai cselekvésre. A levelet Kossuth „A követekhez és politicalai agensekhez Angol-és Fraczia-országban” címmel látta el, és el is küldte a megnevezett két országban rekedt magyar

követeknek és ügynököknek. Kossuth célja a nyugati közvélemény befolyásolása volt. A Görgey ellen felhozott vádak nem egyszerűen a felelősség áthárítását szolgálták. Kossuth azt akarta tudatni elsősorban az angol döntéshozókkal, hogy Magyarország nem a saját gyengesége miatt veszítette el a háborút két nagyhatalom egyesített haderejével szemben. A vereség valódi oka a magyar fővezér, Görgey Artúr árulása. A kormányzói címet szimbolikusan visszavevő Kossuth megfellebbezhetetlen tekintélye szentesítette ítéletét. Görgey áruló. A fővezért jól ismerő tisztársak tiltakozása el sem jutott a magyar közvéleményhez. Meg sem hallották, mert nem akartak ilyet hallani.

És most térjünk vissza Bozzayhoz és az irodalomhoz! Bozzay Pált még a művelt olvasónak sem kell ismernie. Munkái hozzáférhetetlenek, eddigi egyetlen kiadása barátjának, Lévy Józsefnek köszönhető 1886-ból. Ki volt hát Bozzay Pál? A márciusi ifjak egyike, aki életét arra tette fel, hogy költő lesz. A korhoz méltóan romantikus és lelkesült ifjú tele világmegváltó hevülettel. Jókai és Petőfi lapjának, az Életképeknek nagyreményű szerzője. A szabadságharc önkéntese, majd hadifogoly, és a császári hadseregbe kényszerrel besorozott közlegény. A szolgálatba belerokkant katona, huszonhárom éves korában már halott. A magyar szabadságharc hőseinek egyike. Talán inkább hősi lelkű áldozata. Életútja több ponton is hasonló Görgeyéhez. Bozzay is elszegényedett nemesi család sarja, 1829. január 10-én született Kővágóörsön. Evangélikus, mint Görgey, és egy ideig ugyanúgy Késmárkra jár iskolába, mint a hadvezér. Ő is a 48-as forradalmi időkben kerül Pestre, és ugyanúgy, mint Görgey, nevéből elhagyja a nemesi származásról árulkodó y-t. Mindketten önként lépnek be a forradalmi hadseregbe. Innen azonban életútjuk tragikusan különböző. Görgey, a korábbi hivatásos katonatiszt századosi rangban kezdi szolgálát, Bozzay mint gyenge fizikumú és nagyon fiatal ember mindvégig honvéd marad. Görgey a legfelsőbb szintű kegyelmet kapja, Bozzay a leggyakoribb büntetést.

Hogy a bevezetőben említett versek háttere érzékelhetőbb legyen, kicsit részletesebben foglalkozunk Bozzay büntetésével. A költő alakulata a Marostól északra fekvő zarándi hegyek között állomásozott, amikor 1849 augusztusában megadták magukat. A császári seregbe besorozott katonákat Karánsebesen és Temesváron keresztül indították Csehország felé. A transzportba besoroztak 130 tisztet Görgey seregéből is, köztük az ismert költőt, Lisznyay Kálmánt, aki látván Bozzay elesettségét, gyűjtést szervezett a számára. Az út a Bánságon és Horvátországon keresztül Ausztriába vezetett, majd onnan tovább

a csehországi Josephstadtba. Bozzayt a hosszú út kimerítette, 1849 telének elején tifuszbba esett, legyengült szervezete teljesen már nem épült fel soha. Nyomasztotta a reménytelenül hosszúnak tűnő, tízéves szolgálat, a költő sors elvesztése, a honvágy, a szokatlan klíma. Ebből az időből fennmaradt levelezése, amelyet Lévy Józseffel, apjával és Elek bátyjával folytatott. Ezekből a levelekből ismert, hogy egyetlen gondolat élte csupán, a hazatérésé. Amikor erre lehetősége nyílt, mégsem élt vele. Apjához 1850. április 9-én írt levelében számolt be arról, hogy a seregen belül Magyarországra induló rendfenntartó erőket toboroztak, de ő „ezen feltétel alatt” nem akarta viszontlátani hazáját. Micsoda elvűség, milyen önpusztító hazaszeretet! Az utolsó lehetőséget szalasztotta el, hogy viszonylagos épségben hazajusson.

Időben most jutottunk el az első Görgey-vers születéséhez, mely alatt az 1850. április 12. dátum szerepel.

Görgey

*Ha megnyugszik a tenger
Csendes az ő mélye
Nem tudni mi fekszik
Lenn a fenékebe.*

*De mikor hullámot
A vihar fölrázza,
Megmozdulnak benne
Iszapja, gyöngyháza.*

*S a haragvó tenger
Iszapos mélyéből
Néha felszínére
Gyöngyöket hajít föl.*

*Mi vagy te, e tenger
Oly parányi része,
Kit fölhajított a
Zivatar szélvészé.*

*Mikor a veszélynek
Utolsó órája,
Egy nemzetnek éltét
Kezeidbe játszta,*

*Voltál ezereknek
Imádott bálványa
Lettél ezereknek
Keserve és átka.*

*Az apáknak sírját
A gyermekek szívét
Csillagos fényével
Neved ékesíté*

*S mennyi vádoló rém
Támadt ellenedbe! -
Az élőknak szája
S a meghaltak lelke.*

*Kiket könnyelműen
Bocsátál kockára
Kik a szent ügyér
Elvérezték hiába.*

*Azt a zászlót, melyet
Neved dicsőíté,
Öngyilkos kezekkel
Miért sújtád a földre?*

*Mért hajítál követ
Annak templomára,
Melyben ezereknek
Lehettél oltára?*

*Nagy voltál akkoron
Naggyá tett hűséged
De az árulás mely
Kicsinnyé törpített.*

*Szélvészekkel küzdél
Hajdan rendületlen,
Akkor oszlop voltál,
Most parányi porszem.*

*Melyet egy gyermeknek
Mosolygása fölver:
Akkor isten voltál,
Most egy bűnös ember.*

Ezt a verset Lévay József nem válogatta be az 1886-os gyűjteménybe, egyetlen eddigi megjelenése a Révfülöpi Honismereti Egyesület lapjában, a Villa Filip 2005. 1-2. számában történt. A szélesebb olvasóközönség elé tehát most kerül először.

Bozzay költeményét hat szótagos, ütemhangsúlyos sorokba rendezte, a négysoros versszakok félrímesek, gyakori köztük az asszonánc, melyet a költő tudatosan alkalmazott borús hangulatú verseiben. A verskezdő metafora Görgeyt mint a tenger fenekéről a felszínre emelt gyöngyszemet mutatja be. Érzékelhető, hogy a hadvezért a forradalom, a nép emelte mindenki fölé, a végveszély pillanataiban egy egész nemzet reménységévé magasztosult. Ezért érthetetlen és fájdalmas Görgey árulása. A további gondolatmenetünk szempontjából különösen érdekes, hogy a költő könnyelműséget tételez fel a hadvezérről, mintha olyan ember lenne, aki nem érezte át felelősségét, aki saját dicsőségét is könnyű kézzel játssza el. A verszáró metaforák az oszlop-porszem, isten-bűnös ember ellentétpárok segítségével fejezik ki a költő ítéletét. Bozzay itt nem is lép tovább. Fájó szívvel állapítja meg, hogy csalódnia kellett Görgeyben, aki könnyelműen elárulta a benne bízó embereket, és ezért bűnös.

Adódik a kérdés, hogy vajon Bozzay tudott-e Kosuth Görgeyt elítélő nyilatkozatáról. Jelenlegi ismereteim alapján ezt nem tudom megválaszolni. Az sem ismert, hogy Angliából mikorra érkezhetett vissza az állásfoglalás híre, ez mikorra terjedt el az országban. Lévay gyakran írt levelet Bozzaynak, ezek tartalma azonban ismeretlen. A lényegét szem előtt tartva azonban ez az egész probléma talán meg is kerülhető. A lényeg ugyanis esetünkben az, hogy a világosi fegyverletétel után fél évvel a birodalom egy távoli garnizonjában az ott szolgálatot teljesítő magyar katonák körében meggyőződéssé vált az árulás gondolata és Görgey Artúr tábornok bűnössége. Ekkor már működik a tényeket sutba vágó lelki öngyógyítás, a bűnbakképzés. Figyeljük meg azonban, hogy itt még Bozzay szinte tárgyilagos, nyoma sincs bosszúvágyának, átkoknak, démonizálásnak. Ez bizonyára összefügg a fiatal költő nyugodtságával, érett gondolkodásával.

A Vészharang című, 1850 júliusában, Theresienstadtban írt költeményben azonban már elmozdulás történik, megjelennek a szenvedélyes érzelmek, a gondolatok radikalizálódnak.

Vészharang

Magasról hullt alá a sasfi,
Nem bírja szárnyát, körmeit,
De aki megcsalád, megejtéd,
Megholtak őt azért ne hidd.
Elvérzett testét lelke éli túl,
S él az tenéked kínzó átokul.
Kondulj meg vészharang
Élet, halál mindegy nekünk
Ha a világ kivész,
Mi már többet nem veszthetünk!

Erős volt és két kezével,
Tízzel vívott meg egymaga.
A mesés világa napkeletnek
Lehullott délceg csillaga.
S mikor megejté őt az árulás,
Hét országra borult halotti gyász
Kondulj meg vészharang stb.

Boldog, kinek még van hazája,
S bár rab hazában rab lehet,
Kinek külföld nem adja azt a
Keserű siralmas kenyeret,
Melyért küzdénk élet-halálon át,
A hon nekünk egy harapást sem ad.
Kondulj meg vészharang stb.

Szegénnyé lettünk ami drága
Volt lelkünknek, mind elveszett.
Csak úgy puztán, öröm híjával
Viseljük az életet.
Kihamvadt lelkünk egy üszök gyanánt,
Csak a koszorú tűzében ég a láng.
Kondulj meg vészharang stb.

Szedjük fel szétdőlt sírjaikból
Az apáknak elszórt csontjait,
A rokonok kifolyt véréit, a
Nők és gyermekek könnyeit.
Ez mind, ez mind bosszút kiált reád!
S te még állsz? Piruljon a világ
Kondulj meg vészharang stb.

*Leéltük már mi életünket,
Csak egy napunk van hátra még,
Csak egy reménység van szívünkben,
Lelkünkben egy kötelesség.*

*S lábunk alól ha elsiklik a föld,
Bosszút helyettünk ég haragja tölt,
Kondulj meg vészharang,
Élet-halál mindegy nekünk,
Ha a világ kivész,
Mi már többet nem veszthetünk!*

A költemény mind formájában, mind tartalmában meglehetősen bonyolult. A tízoros strófák utolsó négy sora refrén, az első hat sor négyes vagy ötödfes jambikus lüktetésű, a refrénben az erős érzelmek szétfeszítik a szabályosságot, de az utolsó versláb mindig jambus. A rímelés ezúttal is a végletekig visszafogott, alig megcsendülő félrímes képletű. A vers személytelen elbeszéléssel kezdődik, melyben a lehulló sasfi metafora a hősiesen elbukó hazát láttatja az olvasóval. A költői hang akkor válik személyessé, amikor az áldozatok között feltűnnek a külföldre sodródott szerencsétlenek. A nemzet bukásának, az emberek szenvedésnek árusulás az oka. Ez az árusó azonban már rosszakaratú, tudatos összeesküvő, ha rajta múlik, a haza már halott: "De aki megcsalád, megejtéd/ Megholtak őt azért ne hidd". A költeményben nincs neve az árusónak. Mindenki tudja, hogy ki ő. Az árusó Görgey. Itt már egyértelműen az ország romlásának igazi oka. Az apák szétdúlt sírjai, a rokoni vér és a gyermeki könny mind-mind kínzó átokért és bosszúért kiált. És ha a megnyomorítottak nem lesznek képesek bosszút állni, akkor majd az ég haragja sújt le az árusóra. Néhány röpke hónap alatt hogy megváltozott a költő beszéde! Ez már a babiloni mítoszok, a görög eposzok és sorstragédiák hangja. Itt már az ellenség a démoni Gonosz, aki egymaga veszejt el egy egész országot. Ezért várható, hogyha az emberi erő kevésnek bizonyul, akkor majd az isteni igazságszolgáltatás zökkenti helyre a mindenség kerekét.

Ezzel el is érkeztünk oda, ahonnan indultunk, a Görgey-mítoszhoz, nevezetesen a mítosz azon tulajdonságához, hogy történetmondás és világmagyarázat is egyben.

A szabadságharc bukását, a kolerát és a megtorlásokat is túlélő ember egy csömörös, szétesett és érthetetlen világban találta magát. Racionalitást és rendet akart a káosz helyébe. Az érthetőséget, világos egyszerűséget az a történet teremtette meg, amelyben Görgey Artúrnak jutott a főszerep.

A történet az irodalomba is beszűrődött. Bozzay Pált nem azért választottam ennek a bemutatására, mert a legmagasabb művészi színvonalat képviselné. Inkább azért, mert talán élethelyzetéből fakadóan is nagyon korán foglalkozott a témával, betekinthettünk a gondolat bölcsőjébe. Azt figyelhettük meg, ahogy a nép körében gyökeret ver, majd megerősödik egy gondolat, egy vád, amely rövidesen meggyőződéssé érik.

Bozzay nagyon fiatal volt, lényegében a zsenyéit írta haláláig. Rejtély marad, hogy milyen költő vált volna belőle, ha többet mér ki rá a sors.

A Görgey-mítosz azonban a legmagasabb művészi színvonalon is megjelenik, mégpedig nagyon korán. Gondolatmenetemet Kossuthal kezdtem, Kossuth hívével, az őt Szegedig és Aradig követő Vörösmartyval zárom. Világos után Vörösmarty sógorával és régi jóbarátjával, Bajza Józseffel Bihar megyében bujkált, ami esetükben azt jelentette, hogy ismerős családoknál vendégeskedve, meghúzva magukat, egy időre eltűntek a hatóságok szeme elől. Vörösmarty 1849-ben két verset írt, mindkettőt Gebén, bujdosása idején, október 10-én, Csanádi János házában. Az egyik az Emlékkönyvbe, a másik az Átok. Az elsőt minden magyar ember ismeri, tananyag, belénk égtek a végsőkig elkeseredett zseni szavai: "Kivánságom: Vesszen ki a világ /S e földi nép a legvégső fajig." Ugyanebben a hangulatban született a kevésbé ismert Átok is. (Csak 1925-ben jelent meg először teljes és pontos szöveggel, de kéziratos másolatai kézzől kézre jártak az országban.) Megrázó, zavarba ejtő mű. A középiskolai tankönyvek megemlítik ugyan, de a szöveget nem adják a tanulók kezébe. Nem illik a Szózat szerzőjéről kialakított képbe. És valóban. Ilyet csak olyan valaki ír, aki megélni vélte önmön szörnyű látomását: "S a sírt,hol nemzet súlyed el,". Vége a világnak, mindennek, amiért egy egész nemzedék küzdött. Vörösmarty ezt a versét magának írta, nem számíthatott megjelentetésére. Talán ettől ilyen végsőkig őszinte. Leplezetlenül kifejezi a kor vezetőinek Görgeyt megvető véleményét.

Átok
1849 .oct. 10.

Görgeinek híják a silány gazembert,
Ki e hazát eladta cudarul.
Kergesse őt az istennek haragja
A síron innen és a síron túl.

O százezernyi hős fiak vezére,
Dicső, ha győz, dicső, ha elesik
Ki úr leendett, milyennél nagyobb nincs,
Meghajlott a lábtúrta fővenyig.

Kezében volt az ország szíve, kardja,
S ő mint pofon vert, megrugdalt inas,
Feladta mind e drága kincset,
Béért vagy ingyen, mindenképen gaz.

Hallgatnak ágyuink, a puska nem szól,
E némaság oh mily rémületes!
A hajdu nem küzd, a megjött huszárnak
Kardján most nem vér – csak köny csergedez.

Harc nélkül, alku nélkül így elesni!
Egymásra néznek a bús harcfiak
S a hitszegő vezérre szíveikben
Kihalhatatlan átkot mondanak.

„Isten, vagy ördög– így kérdik magokban --
Melyik teremté ezt a Görgeit?
Ily férget isten soha nem teremthet,
Ezen megtörnék emberben a hit.

Hervadjon a fű ahol megpihenne,
Akadjon fel, midőn a fára néz,
Enyhet ne adjon éhe, szomszja ellen
A föld, s ne nyujtszon soha emberkéz...

Kergesse őt a balszerencse, mint
Szilaj kuttyák a felriadt vadat.
Éljen nyomorból, kínból mindhalálíg
S ha elhal, verje meg a kárhozat.”

Kereszténység előtti, ráolvasós, sámános rontást küld Görgeyre a költő, négy nappal az aradi tizenhármak kivégzése után, talán a friss hír hallatára, az életben tartott-ra. Költői ösztöne azonban – figyeljük meg – a legsötétebb átkokat másokkal mondatja ki. A versben beszélő lírai én az utolsó három szakaszban átadja a szót a bús harcfiaknak. Idézőjelet használ, és megváltoztatja a versformát is. Az addigi rímtelen jambikus lüktetés helyébe főként monoton, ez esetben kántáló hatású spondeusok lépnek, és az idézés kiemelésére megjelennek a rímek is.

Görgey Artúr tábornok, idős korára ügyvéd testvére esztergomi házának gondnoka és avatott kertésze, rendíthetetlen nyugalommal viselte a nemzet minden rétegéből felé áramló gyűlöletet. Komárom alatt a huszárhozám élén vágatott, később sem rettentették meg az őt ért fenyegetések, atrocitások. A harcban súlyos fejsébet kapott, de nem tudott meghalni. Matuzsálemi kort élt meg, az új század hozta meg számára a végső megnyugvást. Az őt ért vádak mára történelmi emlékké szelídültek. Hatalmas lovas szobra a vezérletével visszafoglalt vár nyugati falánál áll, a fenséges bronzalak a budai hegyekre tekint.